

Mezei Balázs - Gausz András:

Szereti-e Isten a becsületes ateistákat?

Vincze Csaba beszámolója

A filozófia akkor lehet csak igazán élő, ha a bölcselkedés nem csak az egyetem falain belül történik, hanem azon túl is kötetlenül beszélgethetünk a filozófiáról, vegyítve azt a hétköznapi élményeivel. Egy beszélgetni, filozofálni vágyó baráti társaság és kávéházi légkör a legjobb közeg ahhoz, hogy a gondolatokat játékba hozzuk, de sajnos ez a háttér ma hiányzik a magyar filozófiai életből. A szegedi egyetemen megrendezett filozófiai kávéház ezt az úrt szeretné betölteni, és egyúttal követendő példaként szolgálni a filozófia ilyen ápolásában.

1998. május 7-én a JATE Filozófiai Diákköre követve többéves hagyományát filozófiai kávéházat rendezett. A kávéház meghívott vendégével Dr. Mezei Balázssal (ELTE) Dr. Gausz András a JATE Filozófia Tanszékének docense beszélgetett.

A beszélgetés témája az ateizmus volt, amely mint filozófiai állásfoglalás szinte minden korban felbukkan, és ma is jelentős aktualitással bír. Ezért a következő címet választottuk: Szereti-e Isten a becsületes ateistákat? A kérdésben rejlő provokatív hangnem, továbbá az ateizmus fogalmának tisztázatlansága sok problémát vet fel, és alkalmas arra, hogy ezek körül egy tartalmas beszélgetés bontakozhasson ki.

A beszélgetés első kérdését Dr. Gausz András tette fel: Mit jelent az ateizmus? Van-e becsületes ateizmus?

Mezei B.: Van becsületes ateizmus. Az ember szabad döntési lehetősége sérülne, ha nem lenne becsületes ateizmus. Ez a szabad akarat kérdése. Egy bizonyos álláspont szerint mindenki vallásos, még akkor is, ha nem akar az lenni, ebből azonban az következik, hogy megszűnik a szabad döntés lehetősége. Több fajta szabad döntés lé-

tezik: morális, pályaválasztási, partnerválasztási, stb. A szabad választás ténye szorosan összefügg egyéniségünkkel, enélkül nem lehet elképzelni az embert. A teizmus-ateizmus kérdésre vetítve ez azt jelenti, hogy képesek vagyunk dönteni az ateizmus mellett is, ahogyan Isten elfogadását is szabadon választjuk. Hiszen másként döntésünk értelmetlen lenne.

G.: Nem világos a szabad döntés fogalma. Tolsztoj például – aki magát egy időben nihilistának nevezte el – a "Hitem" című könyvében azt állította, hogy nincs szabad döntés; azok az aktusok, amelyeket szabad döntésnek gondolunk, valóságban nem szabadok. Minden mozzanatunknak oka van, mintha Tolsztoj nem hinne abban, hogy van szabad aktus. Mennyire vagyunk szabadok? Mennyire mi döntünk?

M.: A szabad akarat kapcsán a fenomenológia a helyes gondolkodás módszere. Az irodalmi, művészi tapasztalatok, a hermeneutika módszere félrevezető lehet. A fenomenológiai megközelítésnél a tényekre kell összpontosítani, melyek gyakran egészen egyszerűek. Pl. az előttem lévő vízzel teli poharat a kezemmel az ajkaimhoz emelem, hogy oltsam a szomjamat. Ez nem trivializálás. Mindenki tudatában van saját énjének. Éppen annyira, mint ahogy azt is tudjuk: rendelkezünk szabad akaráttal, annak ellenére, hogy rendelkezünk propenzióval, hiszen emberek vagyunk. Az öntudat és a szabad akarat szorosan összefüggnek.

G.: Az az ateista, aki tagadja a szabad akarat lehetőségét?

M.: Nem. A kálvinisták is tagadják bizonyos értelemben a szabad akaratot. A sza-

bad akarat csak közvetve van kapcsolatban az ateizmussal. A szabad akarat kérdése főleg a nyugat-európai kultúrterületeken volt élő probléma, a keleti teisztikus vallásokban nem ismerik ilyen megközelítésben, és mégsem ateisták.

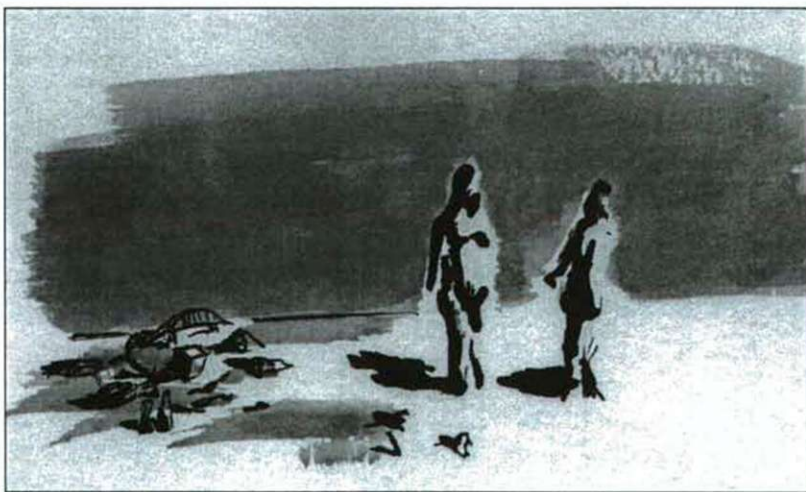
G.: Nietzsche szerint "Isten halott!". Nietzsche tagadta a szabad akaratot. Ő volt talán az egyik legnagyobb hatású ateista gondolkodó. Nietzsche akkor volt igazán ateista, amikor megőrült, ekkor kikapcsolta magát a világból. Amíg viszont nem volt őrült, tulajdonképpen Istent kereste. Az "Isten halott!" gondolatot egy őrült fogalmazta meg, csak egy őrült nyilatkozhat úgy, hogy Isten meghalt.

M.: Nietzsche ateisztikus megállapításai tartalmilag, logikailag nem haladják túl az ötven évvel őt megelőző baloldali hegelianusok ateisztikus állításait. Ő megismétli – filozófiai értelemben – csupán szebben, egyéniesebb hangnemben. Érdekes visszatulni az elmúlt ötven évre, rámutatni az

(atheosz), azt jelenti: isten nélkül való. Az i.e. második században az ókori Rómában így hívták azokat a keresztényeket, akik nem azonosították az Isten fogalmát a császár személyével. Az ateizmus másik, korunkban is használt jelentése a francia felvilágosodásban gyökerezik. A szó jelentés-eredetének tisztázásán túl, különbséget kell tenni praktikus és teoretikus ateizmus között. A praktikus ateista az események kapcsán lemond arról, hogy Istent, mint az események sorozatában meghatározó tényezőt számításban vegye. Nem tagadja kifejezetten Isten létezését, de tudományos eljárásaiban módszertanilag Istennek nem tulajdonít magyarázó tényezőt (pl.: Copernicus, Newton). A teoretikus ateista viszont arra törekszik, hogy megcáfolja Isten létét. Azt állítja, hogy nincsen gondviselés és Isten nem mindenható.

Hallgatóság: Milyen szerepe van a hitnek az ateizmus kapcsán?

G.: Az ember miután önmagában nem tud létezni. S szeretne szabad lenni, de kénytelen igazodni környezetéhez. Az ember tehát nem csak önmagában létező, hanem mindig igazodik valamihez. Ha a vallásos hit elveszti vitalitását másféle, ideológiákba, politikai irányzatokba, vagy éppen a tudományokba vetett hit lép be pótszerként, s az ember ezekhez igazodik, ezeket követi. A marxizmus legfontosabb dogmái például nem racionális belátáson, hanem inkább egyféle populista hiten alapultak. A ko-

ateizmus és a történelem eseményeinek összefüggéseire; nem kétséges, hogy az ateizmus elterjedése és a huszadik századi háborúk, népiirtások ténye egymással összefüggnek. De még mielőtt megvizsgál-nánk az ateizmus szerepét a filozófiatörténetben, előtte magát a fogalmat kellene tisztázni. Az ateizmus szó jelentése a római korból származó, görög eredetű szó: Αθεος

rábbi november hetedikéi iskolai és állami ünnepek rituáléja engem mindig is templomi szertartások gyenge utánzataira emlékeztettek. De, hogy a feltett kérdésre is utaljak, először is azt kellene tisztázni, hogy mit jelent a hit. Véleményem szerint a hit életforma, ahol minden jól el van rendezve, mint egy Bach kantátában. Egyáltalán van-e ateista ember hit nélkül?

M.: A teista szerint Isten léte demonstrálható, de ez önmagában nem vezet istenhithez, hiszen ahhoz szabad döntés is kell. Továbbá van vallásos hit Isten léte nélkül is, ezért talán van olyan ateizmus is, mely hittel párosul. Ilyenek lehetnek a praktikus ateisták. Van doktrínális ateista, aki teljes mértékben tagadja Isten létezését, valamint a vallásosságot is, pl. a pozitívizmus képviselői. Előfordulhat, hogy bizonyos következményét a teizmusnak morális értelemben mi sem tartjuk be, tehát praktikus ateisták vagyunk, holott teoretikus értelemben esetleg mégsem vagyunk ateisták. Mi ugyan megengedünk magunknak valamit ami morális értelemben teisztikus alapon elítélendő, ha azonban felteszik a kérdést: hiszünk-e abban, hogy Isten léte bizonyítható, akkor azt mondánánk: igen. Ha az emberi életet a maga muzikalitásában fogjuk fel, a motívumok összefonódásában, ahogyan egy zenei mű felépül, mint pl. Bach kantátái, ha azt vesszük alapul, hogy az emberi élet ilyen, és ezt az egészet az összhangok sajátos szervezeteként fogjuk fel, annyiban nagyon nehéz megmondani, hogy egy ember ateista volt-e, vagy nem. Ebben az értelemben viszont azt is nehéz megmondani, hogy te gyilkos vagy, ha megöltél egy embert, hiszen kérdéses, hogy te ugyanaz az ember voltál-e a gyilkosság pillanatában, mint előtte. Jogos a különböző szempontok effajta muzikális feloldása, mégis didaktikai szempontból fontosabb, hogy világos és körülhatárolt fogalmakkal dolgozzunk, még mielőtt eljutnánk a zenei megértés igen magas fokára, tudva azt, hogy a realitást a fogalom soha nem tartalmazza maradéktalanul. Mindebből látszik, hogy szükséges különbséget tenni teizmus és ateizmus között, és ha az ateizmus bizonyos szintig védhető is, teljesen mégsincs igaza - teljesen a teizmusnak van igaza.

H.: Csak az az igazi hívő, aki, ha bebizonyítja neki, hogy Isten nem létezik, továbbra is hisz benne?

M.: Nem szabad ennyire megosztottan gondolkodni. Az emberi test, az emberi lélek valamint az emberi hit élete egységes organizmus, és hiba lenne elválasztani a hitkapacitásunkat a logikus gondolkodás kapacitásától és a mindennapi élet kapacitásától. A hit belső magva nem szorul argumentumokra, de ehhez tartozik egy racionális hozzájárulás. A református ismeretelmélet álláspontja ezzel kapcsolatban az, hogy nem azért kell Istenben hinni, mert érvekkel bizonyítható a léte, hanem mert a kinyilatkoztatást tényként kell elfogadni.

G.: A következő kérdésemet azokhoz intézem, akik logikus magyarázatokat keresnek Isten létezésére. Miért van ateizmus? Nem arról van-e szó, hogy félünk belenézni mindennapjainkba, félünk a holnaptól és ezért keresünk egy olyan létezőt, amelyet ezt követően fundamentumnak tekintünk? Ezt a kérdést Fichte tette fel a XIX. század elején. Fichte lebecsülte a logikai érveken alapuló isten- bizonyítékokat. Azt állította, hogy ennek háttérében az áll, hogy az autonóm individuum, aki képes magának teremteni a törvényt, azért folyamodik logikai Isten bizonyítékokhoz, mert nem bízik abban, hogy ő önálló autonóm élet, és ezért teremt magának egy saját világot. Fichte a logikai érveken alapuló istenbizonyítékokat tekinti ateista érveknek. Szeretném itt példaként felhozni Bach Gottes zeit ist allerbeste zeit című kantátáját, melyet egy temetésre írt a szerző. Ebben a kontextusban ez a temetési kantáta mit jelenthet? Azt jelenti, hogy ennek a temetési aktusnak értelme van az individuum számára. Bach nem bizonyítja Isten létezését, egyszerűen kiindul egy ilyen szituációból és azt mondja: azt akarom, hogy ennek értelme legyen. Vagyis az individuum halála a legjobb időben történt, hiszen Isten mindent jól rendezett el. Leibniz ezt korábban úgy fogalmazta meg, hogy a világ amelyben élünk, minden lehetséges világok legjobbika. Ha kimutatják bennem a rákos daganatot az nem ellenérv Isten létére, ez

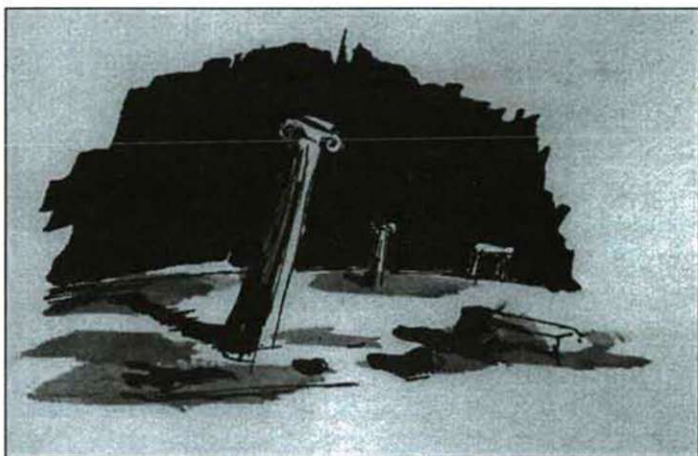
csak annyit jelent, hogy számolnom kell a realitásokkal.

M.: Fichtiánus szempontból felmerül a kérdés, hogy azok az emberek, akik logikai Isten érveket kreálnak, illetve demonstrálni akarják – természetesen csak logikai módszer lehetséges – kisszerű, primitív lényekhez hasonlítanak, akik igazából kétségbe vannak esve önmagukban, és ezért megpróbálnak a maguk számára mindenféle fogódzókat keresni. Véleményem szerint ez egy nagy tévedés. Vegyük a következő hasonlatot: van egy ember akinek a kertjében van egy gyümölcsfa, és ez a fa gondozás nélkül is terem minden évben ötven kiló almát. Ezzel a mi emberünk meg is van elégedve. Ez lenne a fichtiánus álláspont. A másik ember nem elégszik meg az ötven kilós terméssel, hanem elkezd ismerkedni az almafával. Megtanulja a gyümölcsfa-gondozás legkülönbözőbb módjait és egy csodálatos mesterművet hoz létre, nem csak az almafával kapcsolatban, hanem az egész kertben. Virágoskertet is alkot, melyet sok munkával tart rendben. Akik logikailag, vagy más módon, aprólékosan demonstrációs utakat és eljárásokat dolgoznak ki, azokra ez a második ember hasonlít. Ő is megelégedhetne azzal, hogy gondozás nélkül az almafa csak úgy terem és közben heverészik, de nem, az ember nem elégszik meg ezzel, mert elkezd művelni a kertjét. Tehát az ember lényegéhez szorosan hozzátartozik ez a tulajdonság.

H.: Értelmes-e a beszélgetés címében szereplő kérdés felvetése, hiszen Isten – ha létezik – szeret mindenkit; ateistát és teistát egyaránt.

M.: A kérdést érdemes kiegészíteni: Miért szereti Isten a becsületes ateistákat? Természetesen Isten mindenkit szeret, legalábbis egy vallásos felfogás szerint. Meg kell jegyezni, hogy van becsületes ateista és becsületességen azt kell érteni, hogy koherensen, konzisztensen összefüggően

ateisztikusan gondolkodni. Az ilyen jellegű gondolkodás nem jelenti azt, hogy kimeríti a gondolkodás lehetőségeit, hiszen biztos, hogy az ateizmus csak szűk keretek között tud konzisztens maradni. Konzisztensen gondolkodunk akkor, ha egy őserdő közepén rátalálunk egy rendezett, ápolt kertre és azt állítjuk, hogy ebben a dzsungelben más ember nem létezik rajtam kívül, tehát ez a kert önmagát tartja fenn. Azonban, ha teljesebb magyarázatra vágyunk, akkor még egy évet is eltölthetünk azzal, hogy figyeljük a kertet, van-e mégis valaki, aki gondozza. Tehát a korábbi ateisztikus gondolkodásunkat így teljesebbé tudjuk tenni

és ez a gondolkodás rávezet minket arra a felismerésre, hogy ez a kert nem létezhet önmagától ebben az őserdőben, nagyon valószínű, hogy van valaki, aki gondot visel rá. Tehát az ateista becsületes, amennyiben azt gondolja, hogy a gyümölcsös úgy, ahogy van, spontán módon olyan, amilyen, azonban, minden valószínűség szerint, mégsem teljes a gondolkodása. Ha teljes gondolkodása törekszünk felfogjuk ismerni a gondozót és szabad akaratunk birtokában mellette dönthetünk. Mégis fel kell tenni a kérdést: miért kedveli Isten a becsületes ateistát? Mert a becsületes ateista gondolkodása bizonyos keretek között természetes és konzisztens, továbbá személyes döntései, melyek teljesebb gondolkodásra és a gyakorlati élet teljesebb megvalósítására irányulnak, valódi értékek: így segíthetjük az ateistát abban, hogy teista legyen.